

PROF. ASOC. DR. SONILA BOÇI

Instituti i Historisë / Akademia e Shkencave e Shqipërisë
sonilaboci23@gmail.com

**REFORMA PA TRANSFORMIM: DINAMIKA TË PUSHTETIT
POLITIK NË SHQIPËRINË E VITEVE
1953-1956****Abstrakt:**

Ky artikull analizon dinamikat e pushtetit në Shqipëri gjatë viteve 1953-1956, një periudhë e shënuar nga ndryshime tronditëse në Bashkimin Sovjetik, të reflektuara në gjithë Bllokun Lindor. Në Shqipëri, vitet që pasuan vdekjen e Stalinit u karakterizuan nga përpjekjet për të ruajtur kontrollin e brendshëm, ndërkohë që udhëheqja shqiptare synonte të ndiqte ritmin e reformave të “Kursit të Ri” të Nikita Hrushovit, të imponuara nga Moska. Duke u mbështetur në një rilexim të dokumenteve arkivore dhe në gjetje të reja burimore, studimi shqyrton hendekun midis pranimiit formal të direktivave reformuese sovjetike dhe zbatimit selektiv të tyre në praktikë. Artikulli argumenton se procesi i reformave të nxitura nga Moska nuk solli transformim të strukturës së pushtetit në Shqipëri. Lufta kundër kultit të individit nuk preku thelbin e autoritetit personal dhe të personalizimit të vendimmarrjes, por u kufizua në riformulimin e narrativës publike, ku partia duhej të përmendej përpara individit. Artikulli analizon manovrat e Enver Hoxhës për të konsoliduar autoritetin e tij, si brenda hierarkisë së lartë partiake, ashtu edhe në shoqëri. Raste si ai i Tuk Jakovës dëshmojnë se çdo përpjekje për depersonalizimin e historisë dhe relativizimin e rolit të udhëheqësit përbënte kufirin e pakalueshëm të reformës. Për këtë arsye, periudha 1953-1956 përkufizohet si reformë pa transformim, pasi nuk preku themelet ideologjike të një regjimi të orientuar drejt stalinizmit.

Fjalë kyçe:

Destalinizim, Kursi i Ri, Enver Hoxha, kult i individit, dinamika të pushtetit.

Hyrje

Vdekja e diktatorit sovjetik, Josif Visarionaviç Stalin, solli ndryshime të shumta në Bashkimin Sovjetik, të cilat u reflektuan edhe në Europën Qendrore dhe Lindore. Studiuesi Robert C. Tucker argumenton se destalinizimi në Bashkimin Sovjetik (BRSS) nisi jo me Kongresin XX të Partisë Komuniste të Bashkimit Sovjetik (PKBS), por që me vdekjen e Stalinit,¹ në momentin kur shteti totalitar, i krijuar rreth pushtetit personal, hyri në krizë. Në të vërtetë, në Bashkimin Sovjetik procesi i destalinizimit filloi që prej gushtit të vitit 1953, me dënimin e ministrit të Brendshëm Lavretiy Beria dhe me kthimin te parimet leniniste të kolegjalitetit të udhëheqjes, e cila *de facto* ishte preludi i dënimit të autoritetit të njëshit. Destalinizimi vijoi pas ardhjes në krye të shtetit sovjetik të Nikita Hrushovit, i cili me “Kursin e Ri” dhe politikën e “shkrirjes së akujve”, rishikoi marrëdhëniet e pushtetit me qytetarët, por edhe orientimin ndërkombëtar të Bashkimit Sovjetik. Pjesa më kontroverze e kësaj politike ishte afrimi me Jugosllavinë e Titos. Kongresi XX i PKBS-së (shkurt 1956), me raportin sekret kundër kultit të Stalinit, ishte pika kulmore e procesit të destalinizimit dhe ajo që trazoi më së shumti botën komuniste.

Në mënyrë të përgjithshme, vdekja e Stalinit krijoi krizë legjitimiteti për regjimet staliniste të Europës Qendrore dhe Lindore. Siç vë në dukje studiuesi Mark Kramer, pasuesit e Stalinit “i inkurajuan (dhe, kur ishte e nevojshme, i urdhëruan)”, autoritetet qeverisëse të këtyre vendeve të zbatonin “Kursin e Ri” të reformave ekonomike dhe politike.² Direktiva për aplikimin e udhëheqjes kolektive shqetësoi më së shumti “stalinistët e vegjël”, pasi diktoi shpërndarjen e pushtetit. Në këtë proces ndarjeje përgjegjësish midis autoriteteve partiake dhe atyre qeveritare, duke u dhënë gjithnjë rëndësi të parave, BRSS-ja ndërhyri edhe për

¹ Robert C. Tucker, "Introduction," në *Stalinism, essay in historical interpretation*, edited by Robert C. Tucker (New Jersey: Transaction Publishers, 1999).

² Mark Kramer, "The Changing Pattern of Soviet–East European Relations 1953–1968," në *The Cambridge History of Communism*, vol. 2: *The Socialist Camp and World Power, 1941–1960*, Norman M. Naimark, Silvio Pons, dhe Sophie Quinn-Judge eds. (Cambridge: Cambridge University Press, 2017), 140.

zëvendësim figurash. Politika e Bashkimi Sovjetik synonte forcimin e Bllokut Komunist dhe, gradualisht, imponoi një model të ri integrimi ekonomik e ushtarak brenda Bllokut.

Procesi krijoi pështjellim në shoqëritë e këtyre vendeve, të cilat përqaftuan frymën liberalizuese të ndryshimeve. Fillimisht në Bullgari, më pas në Çekosllovakia dhe në Republikën Demokratike të Gjermanisë, protestat dhe reagimet popullore filluan që në maj-qershor të vitit 1953.³ Në shtete të tjera, si Hungaria e Polonia, pas Kongresit XX të PKBS-së u krijuan pështjellime edhe më të forta. Ato kulmuan me protestat popullore të vjeshtës së 1956-s. Pavarësisht nëse këto protesta morën karakter patriotik, si në Hungari,⁴ apo liberalizues, si në Poloni, ato dëshmonin pakënaqësinë ndaj modelit stalinist dhe varësisë nga Moska.

Në Shqipëri, përjetimi i “Kursit të Ri” të Nikita Hrushovit ka më shumë pika takimi me Rumaninë e Gheorghe Gheorghiu-Dej-it.⁵ Aty nuk pati reagime masive kundër elitave politike, as lëvizje disidente të dallueshme, pasi shumica e shoqërisë shqiptare njoftohej aq sa ç’donin drejtuesit e saj politikë. Fillimisht, ata u treguan, në dukje, shumë të zellshëm në zbatimin e direktivave të Moskës. Në historiografinë shqiptare ekziston pothuajse një konsensus mbi tezën e mungesës së dëshirës së drejtuesve të lartë të Partisë së Punës të Shqipërisë (PPSH) dhe, veçanërisht, të Enver Hoxhës për t’u përfshirë realisht në procesin e destalinizimit të diktuar nga drejtuesit e Bashkimit Sovjetik.⁶

Trajtesa e përgjithshme e këtij artikulli mbështet tezën se në vitet 1953-1955 drejtuesit e lartë të PPSH-së u përfshinë në një proces të padëshiruar dhe të imponuar nga Moska. Vëmendja e Enver Hoxhës, si drejtues i PPSH-së dhe i shtetit shqiptar, u përqendrua në menaxhimin dhe neutralizimin e procesit, duke u fokusuar njëkohësisht në konsolidimin e autoritetit të tij absolut. Ndryshe nga disa punime të tjera

³ Po aty.

⁴ Árpád von Klimó, *Hungary since 1945*, translated by Kevin McAleer (New York and London: Routledge, 2018), 26-27.

⁵ Për Rumaninë në procesin e destalinizimit, shih: Vladimir Tismaneanu, *Stalinism for All Seasons: A Political History of Romanian Communism* (Berkeley: University of California Press, 2003).

⁶ Ana Lalaj, *Pranvera e rrejshme e '56* (Tiranë: Infbotime, 2015); Elidor Mëhilli, “Defying De-Stalinization: Albania’s 1956,” *Journal of Cold War Studies*, vol. 13, no. 4 (Fall 2011): 4-56. Tezën e Mëhillit e përsërit edhe Ylber Marku, “Shifting Alliances: Albania in the Early Cold War,” në *Journal of Cold War Studies*, vol. 24, no. 3 (Summer 2022): 81, https://doi.org/10.1162/jcws_a_01074.

që e analizojnë këtë periudhë në raport me politikën e jashtme, ky artikull përqendrohet te dinamikat brenda udhëheqjes më të lartë komuniste shqiptare, duke evidentuar dilemat, manovrimet dhe luftën e brendshme. Duke ndjekur këtë qasje, artikulli synon të shpjegojë arsyet pse stalinizmi mbetej rruga e vetme për mbijetesën e regjimit dhe pushtetin e Enver Hoxhës. Nga pikëpamja metodologjike, artikulli ofron një rilexim të dokumenteve arkivore tashmë të njohura, si dhe plotësimin e tyre me gjetje të reja burimore. Ai përqendrohet në një qasje analitike të fillimit të procesit të destalinizimit në Shqipëri, duke bërë dallimin midis vendimmarrjes, reformave në letër dhe zbatimit praktik të tyre.

Mbreti vdiq! Rroftë Mbreti!: Vdekja e Stalinit dhe reformat që iu imponuan Shqipërisë

Më 6 mars, në orën 6:00 të mëngjesit, në një nga sallat e Pallatit të Brigadave u thirr me të shpejtë një mbledhje e përbashkët e Komitetit Qendror të PPSH-së, Presidiumit të Kuvendit Popullor dhe Këshillit të Ministrave. Në një atmosferë zie, Enver Hoxha njoftoi lajmin për vdekjen e drejtuesit të PKBS-së dhe të shtetit sovjetik, Josif Visarionaviç Stalin.⁷ Në fjalën e tij, Enver Hoxha u kujtoi të pranishmëve kuptimin e stalinizmit për Shqipërinë dhe shpalli se ishte momenti për të “çelikosur” dashurinë dhe besnikërinë ndaj Bashkimit Sovjetik, i cili “na ngriti dhe na solli në dritë, pse ai na shpëtoi nga mjerimet e mëdha. Populli tonë çdo gjë ia detyron Bashkimit Sovjetik dhe shokut Stalin”.⁸

Në ato pak fjalë, Enver Hoxha përmblihte gjithçka që kishte ndodhur në Shqipëri midis viteve 1948-1953 dhe pse stalinizmi ishte shndërruar në një nga shtyllat e legjitimitetit të pushtetit të elitës politike. Ishte konflikti Tito-Stalin ai që jo vetëm pengoi shndërrimin e Shqipërisë në një republikë të shtatë jugosllave, por edhe i dha asaj mundësinë të faktorizohej në arenën ndërkombëtare, veçanërisht brenda Bllokut Komunist. Mbështetja e Stalinit i kishte dhënë mundësi Enver Hoxhës të eliminonte kundërshtarët e tij politikë në Byronë Politike dhe në

⁷ Arkivi Qendror Shtetëror i Republikës së Shqipërisë (më tej: AQSH), Fondi (më tej: F.) 14/Arkivi i Partisë (AP)-Organet Udhëheqëse (OU), Viti (më tej: V.) 1953, Dosja (më tej: D.) 1/9, fl. 9. Mbledhje e përbashkët e KQ të PPSH-së me Presidiumin e Kuvendit Popullor, me rastin e vdekjes së Stalinit, 6 mars 1953.

⁸ *Po aty.*

Komitetin Qendror, duke i siguruar autoritetin absolut në hierarkinë e lartë komuniste në Shqipëri.⁹ Shembulli i Stalinit i kishte shërbyer atij për të ngritur, në një kohë të shkurtër, një kult individ, çka i lejoi të kontrollonte me dorë të fortë një shoqëri në proces ideologjizimi. Për më tepër, ndihma e gjithanshme e Bashkimit Sovjetik ishte oksigjeni që kishte mbajtur në këmbë projektin sovjetizues e modernizues të Shqipërisë.¹⁰

Për Enver Hoxhën, kjo ishte mundësia për t'i treguar mirënjohjen Stalinit, por njëkohësisht për të ripohuar besnikërinë ndaj Bashkimit Sovjetik. Ceremonia mortore e organizuar për Stalinin në Shqipëri ishte ajo që do t'i dedikohej çdo figure të lartë politike vendase.¹¹ Në të vërtetë, deri në vdekjen e Enver Hoxhës nuk u organizua një ceremoni kaq madhështore.¹² Më 9 mars 1953, ditën e varrimit të Stalinit, në sheshin kryesor të kryeqytetit u organizua një miting madhështor. Mitingje të ngjashme u zhvilluan në të gjitha qytetet kryesore të vendit. Në një gjest më shumë se simbolik, përpara drejtuesve të shtetit dhe popullsisë së gjunjëzuar përpara statujës së Stalinit, Enver Hoxha shqiptoi betimin e besnikërisë ndaj udhëheqësit të madh të PKBS-së, “mësuesi gjenial i të gjithë njerëzimit përparimtar, flamurtari i paqes në botë, miku i shtrenjtë dhe shpëtimtari i popullit tonë”.¹³ Teksti i betimit u

⁹ Sonila Boçi, “Trajektorja e një kulti: Enver Hoxha dhe sendërtimi i udhëheqësit stalinist (1944-1948),” në *Studime historike*, nr. 2/2025 (Tiranë: 2026) <https://doi.org/10.61773/b8qpn629>.

¹⁰ Për një studim të detajuar dhe të mirargumentuar mbi sovjetizimin e Shqipërisë, ndërveprimin e saj me Bashkimin Sovjetik dhe vendet e tjera të Bllokut Lindor për të çuar përpara projektet modernizuese, të cilat do t'i shërbenin edhe konsolidimit të regjimit, shih: Elidor Mëhilli, *From Stalin to Mao: Albania and the Socialist World* (Ithaca: Cornell University Press, 2017).

¹¹ Përveç shpalljes së zisë kombëtare dhe ngritjes së flamurit në gjysmështrizë, në Shqipëri më 6 mars u ndërpre puna e mësimit në të gjitha qendrat e punës, zyrat e administratës dhe shkollat. Sipas traditës shqiptare të mortit, u hapën dyert për të pritur vizitat e ngushëllimit. Në Tiranë vizitat do të priteshin në Kryeministri, ndërsa në rrethe në komitetet e partisë. Për të përjetësuar emrin e Stalinit, më 7 mars, një pjesë e bulevardit të madh të kryeqytetit u pagëzua me emrin e tij. Shih: *AQSH*, F. 14/AP-OU, V. 1953, D. 1/9, fl. 18.

¹² Marku, “Shifting Alliances,” 90.

¹³ *AQSH*, F. 14/AP-OU, V. 1953, D. 1/9, fl. 14.1. Thirrje e mbledhjes së përbashkët të KQ të PPSH-së me Presidiumin e Kuvendit Popullor, me rastin e vdekjes së Stalinit, 9 mars 1953.

nënshkrua nga 749 440 veta dhe iu dërgua telegrafisht udhëheqjes komuniste sovjetike në Moskë.¹⁴

Nuk ka dyshim se Enver Hoxha ishte i sinqertë, si në dhimbjen që shprehu për vdekjen e Stalinit, ashtu edhe në vendosmërinë e tij për të vijuar zbatimin e modelit stalinist të qeverisjes. Ajo për të cilën ai nuk ishte i përgatitur ishin zhvillimet në Bashkimin Sovjetik. Në kujtimet e tij, Hoxha shprehet se ai priste të ishte Molotovi, “bashkëpunëtori më i afërt i Stalinit”,¹⁵ një vazhdues i politikave të tij. Figurat që zëvendësuan Stalinin paralajmëronin për ndryshim thelbësor të kursit politik. Shumë dekada më vonë, Enver Hoxha do të pohonte se udhëheqësit e rinj sovjetikë “nuk na pëlqyen aspak”.¹⁶

Për Enver Hoxhën, ashtu si për të gjithë drejtuesit e partive komuniste të Bllokut Lindor, ishte e qartë se legjitimitimi i autoritetit të tyre varej më shumë nga mbështetja e Bashkimit Sovjetik sesa nga mbështetja e brendshme popullore. Kështu, ndryshimet në kupolën drejtuese në vendin amë të socializmit botëror po i prishnin gjumin “Stalinit të vogël” të Shqipërisë. Shqetësimi i Enver Hoxhës u materializua tre muaj pas betimit solemn në këmbët e Stalinit. Ashtu si të gjithë drejtuesit e lartë të Lindjes, edhe Enver Hoxha u thirr me nxitim në Moskë në qershor 1953, në një takim ku merrnin pjesë drejtuesit më të lartë të KQ të PKBS-së: Malenkov, Beria, Molotov, Bulganin dhe Mikojan. Ky takim i dha menjëherë të kuptonte Hoxhës se ndryshimi, të cilit ai i frikësohej, kishte filluar të ndodhte. Enver Hoxha, më vonë, do të kujtonte se atmosfera nuk kishte aspak tonin miqësor të vizitave të mëparshme.¹⁷

Takimi nxiste, në thelb, një marrëdhënie krejt të ndryshme të shtetit me qytetarët. Ndërsa deri në atë moment, qytetarëve shqiptarë u ishte kërkuar të sakrifikonin për të fuqizuar “shtetin socialist”, në takimin e Moskës u theksua se ishte shteti ai që duhej të kujdesej më shumë për mirëqenien e tyre. Shqetësimi i drejtuesve sovjetikë ishte qartazi stabiliteti i Bllokut Komunist, i cili sigurohej përmes forcimit të gjendjes së brendshme të çdo shteti të veçantë. Për ta, situata tejet e vështirë

¹⁴ Ana Lalaj, “Detanta e parë dhe Shqipëria,” në *Studime historike*, nr. 3-4 (2009): 337.

¹⁵ Enver Hoxha, *Hrushovianët. Kujtime* (Tiranë: 8 Nëntori, 1980), 16.

¹⁶ *Po aty*.

¹⁷ *Po aty*.

ekonomike, sjellja e shtetit ndaj shoqërisë, si dhe marrëdhëniet me fqinjët e bënin situatën për pushtetin në Shqipëri shumë të paqëndrueshme.¹⁸

Për përmirësimin e gjendjes ekonomike të popullsisë, shefat e Kremlinit e nxitën Hoxhën të linte mënjane planet për “modernizimin” e shpejtë të vendit, si edhe ëndrrën për pavarësinë ekonomike të Shqipërisë, e cila sigurohej, sipas modelit stalinist, përmes zhvillimit të industrisë së rëndë. Sovjetikët nuk ishin më të gatshëm të financonin disa nga projektet industrializuese, përfshirë edhe një hidrocentral mbi lumin Mat. Direktivat e Moskës nxisnin pushtetarët shqiptarë të “shtrinin këmbët në gjatësinë e jorganit” dhe të përqendroheshin në menaxhimin e pakënaqësisë së brendshme. Për këtë, drejtuesit shqiptarë duhej të përmirësonin gjendjen e fshatit, duke përsosur sistemin e tatimeve dhe duke ulur ritmin e kolektivizimit; duhej të zbusnin luftën e klasave, kur i kujtuan Hoxhës “se jo të gjithë lindin komunistë” dhe se duhej t’u jepej një mundësi edhe atyre që në të kaluarën mund të mos e kishin mbështetur regjimin, por në atë kohë punonin për të dhe nuk shfaqnin armiqësi. Nga ana tjetër, Hoxhës iu kujtua se duhej të krijonte stabilitet ndërkombëtar për Shqipërinë, duke vendosur qetësi në kufijtë e saj, pra duke përmirësuar marrëdhëniet me tre fqinjët: Jugosllavinë, Greqinë dhe Italinë.¹⁹ Lidhur ngushtë me këtë këshillë ishte edhe ulja e shpenzimeve ushtarake, duke bërë çmobilizimin e një pjese të ushtrisë.

Drejtuesit e lartë moskovitë, ashtu siç do të bënin edhe me vende të tjera të Lindjes Komuniste, kërkonin një ndarje të përgjegjësisë, veçanërisht midis organeve të partisë dhe atyre të shtetit, duke u dhënë rëndësi të parave. Në këtë proces, ata diktuan ndryshime edhe në

¹⁸ Për kupolën drejtuese moskovite, autoritetet politike në Shqipëri nuk e kishin aspak nën kontroll situatën politike dhe ekonomike në vend. Ata akuzonin drejtuesit shqiptarë për shfrytëzimin e shqiptarëve, veçanërisht të atyre që jetonin në zonat rurale. Ata tërhoqnin vëmendjen për pakënaqësinë në rritje të fshatarësisë për shkak të taksave të rënda “nga 200 tonë prodhim t’i marrësh (fshatarësisë) 50, kjo është grabitje”; për një aparat burokratik të cilin as “Rockfelleri dhe Morgan nuk do të guxojnë ta mbajnë”; për masat ndëshkimore ekstreme etj. Shih: *AQSH*, F. 14/AP-OU, V. 1953, D. 23, fl. 1. Nga raportimi i Enver Hoxhës në Byronë Politike të KQ të PPSH-së mbi bisedimet e zhvilluara në Moskë.

¹⁹ Deri në atë moment, Shqipëria nuk kishte marrëdhënie diplomatike me fqinjët tokësorë, Jugosllavinë dhe Greqinë. Marrëdhëniet me Italinë ishin vendosur më 1949, por ato ishin në një pikë të vdekur, pa asnjë zhvillim real. Shih: *Historia e popullit shqiptar gjatë shekullit XX*, vëll. V, grup autorësh, redaktor përgjegjës akad. prof. dr. Beqir Meta, ASA/Instituti i Historisë (Tiranë: Botimet albanologjike, 2023), 304-325.

“nomenklaturën” e lartë të PPSH-së, çka duket e frikësoi me të vërtetë Hoxhën dhe trazoi ekuilibrat e pushtetit brenda udhëheqjes së lartë shqiptare. Krahas uljes së burokracisë shtetërore deri në 50% dhe numrit të ministrive nga 18 në 6-9, shefat e Kremlinit kërkuan edhe rishikimin e përgjegjësive të dy drejtuesve të PPSH-së: Enver Hoxhës dhe Mehmet Shehut. Të dy duhej të linin disa nga postet që mbanin, për t’u fokusuar te punët më të rëndësishme. Veçanërisht Hoxha, sipas direktivave moskovite, duhej të linte postet e tij në qeveri për t’iu përkushtuar më shumë drejtimit të partisë. Enver Hoxha, ndryshe nga çfarë shkruan në kujtimet e tij, u shfaq tërësisht i nënshtruar dhe pranoi menjëherë të bënte ndryshime si në qeveri, ashtu edhe në disa prej projekteve të planit të parë pesëvjeçar. Ai propozoi menjëherë të hiqte dorë nga posti i ministrit të Jashtëm, ministrit të Mbrojtjes, madje edhe nga detyra e Kryetarit të Frontit Demokratik.²⁰

Nuk është e qartë nëse Enver Hoxha e kuptoi se ajo që propozonin drejtuesit moskovitë ishte, në thelb, një rikthim te koncepti evolucionar leninist i ndërtimit të socializmit dhe në pushtetin personal të drejtuesit. Ata kërkonin që shtete si Shqipëria të riktheheshin në një sistem që e rimodelonte gradualisht dhe me kujdes realitetin, “duke u përpjekur të thyejnë sa më pak të munden” gjatë këtij procesi.²¹ Ajo çka dinte ai ishte se Shqipëria kishte nevojën për mbështetjen sovjetike. Spiralja e ndryshimeve ishte vënë në lëvizje dhe Enver Hoxha, së bashku me drejtuesit më të lartë të PPSH-së nuk kishin zgjidhje tjetër veçse të ndryshonin ritmin e muzikës, pra të përshtateshin me erërat e reja që po frynin nga Moska.

²⁰ *AQSH*, F. 14/AP-OU, V. 1953, D. 23, fl. 1. Nga raportimi i Enver Hoxhës në Byronë Politike të KQ të PPSH-së mbi bisedimet e zhvilluara në Moskë. Sovjetikët e këshilluan që pozicionet si Kryetar i Frontit dhe i Presidiumit të Kuvendit Popullor duhej t’i mbante.

²¹ Robert C. Tucker argumenton se Stalini në kohën e afirmimit të pushtetit të tij gjatë viteve ’30 ndërmori politika e reforma radikale, duke ndjekur një rrugë revolucionare në ndërtimin e socializmit dhe duke bërë pikërisht atë që Lenini kishte paralajmëruar të mos bëhej. Shih: Robert C. Tucker, "Stalinism as revolution from above," në *Stalinism, essay in historical interpretation*, edited by Robert C. Tucker (New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers, 1999), 82.

“Uji del i pastër nga burimi, por turbullohet rrugës”: Enver Hoxha dhe shmangia e përgjegjësive personale

Menjëherë pas kthimit të tij nga Moska, Enver Hoxha mblodhi Byronë Politike për ta informuar mbi çka ishte biseduar me drejtuesit moskovitë. Ai u shfaq i shqetësuar, madje disi i pasigurt. Zhvillimet e reja i zunë në befasi edhe pjesën tjetër të anëtarëve të Byrosë Politike, të cilët zgjodhën të mos thoshin shumë. Mbledhja u dominua kryesisht nga një dialog mes Enver Hoxhës dhe Mehmet Shehut. Hoxha pranoi se Shqipëria ishte një vend i vogël dhe nuk mund të bënte një politikë të pavarur, duke nxitur edhe të tjerët të pranonin ndërmarrjen e ndryshimeve që kërkoheshin. Që direktivat që vinin nga Moska duhej të zbatoheshin, kjo nuk vihej në dyshim edhe nga anëtarët e tjerë të Byrosë Politike. Madje, Mehmet Shehu e shpreh fare qartë se: “Vijën e kemi dhe jemi të sigurtë se është e drejtë, do të punojmë për ta realizuar në jetë këtë vijë”.²² Në të vërtetë, bisedimet e Moskës për përmirësimin e standardit të jetesës u kthyen në vendime të Byrosë Politike, ku përfshiheshin: falja e detyrimeve të prapambetura të fshatarësisë për vitet 1949-1952; ulja e detyrimeve për zonat malore dhe kufitare; ndërmarrja e disa projekteve bonifikuese në bujqësi; ngadalësimi i ritmeve të kolektivizimit të bujqësisë, duke i dhënë rëndësi cilësisë dhe jo sasisë; si dhe studimi i pagave të punëtorëve dhe punonjësve të administratës.

Ajo çfarë lëvizte në ajër ishte ideja se “vija politike” në ekonomi, si investimet për industrializimin e shpejtë ashtu edhe politika bujqësore, konsiderohej e gabuar. Në Moskë ishte përmendur gjendja e mjerueshme e fshatit shqiptar dhe fakti se prodhimi bujqësor nuk ishte as 25% në nivelin e vitit 1938.²³ Por, ndërsa gjendja e fshatarësisë, e cila përbënte shumicën dërrmuese të popullsisë, ishte shqetësuese, edhe punëtorët, “avangarda e shoqërisë”, nuk jetonin në kushte më të mira. Në një tjetër analizë të Byrosë Politike, Gogo Nushi, anëtar i saj dhe ndihmëskryeministër, si dhe Pilo Peristeri, drejtues i Bashkimeve Profesionale, ngritën shqetësimin për hendekun që ekzistonte midis ligjeve për të drejtat e punëtorëve dhe zbatimit të tyre në praktikë. “Ne

²² *AQSH*, F. 14/AP-OU, V. 1953, D. 23, fl. 43. Nga procesverbali i mbledhjes së Byrosë Politike të KQ të PPSH-së, 20-22 qershor 1953.

²³ *Po aty*, fl. 1.

jemi kënaqur duke bërë ligje (për të drejtat e punëtorëve), – u shpreh Peristeri, – por nuk kemi kontrolluar zbatimin e tyre”.²⁴ Dy anëtarët e Byrosë Politike u ankuan se organet e partisë në bazë nuk i zgjidhnin hallet e punëtorëve për strehimin, për furnizimin, për të drejtat e tyre individuale dhe kolektive, ndërkohë që “përqindjet e paaftësive (në punë) dhe të vdekjeve të punëtorëve (për shkak të aksidenteve në punë) nuk po ulen”.²⁵ Qartazi, një pushtet që fliste në emër të popullit kishte dështuar të krijonte mirëqenie për të.

Kur flitej për “vijën”, përgjegjësia kryesore ishte e sekretarit të përgjithshëm të PPSH-së, pra e E. Hoxhës, i cili deri në atë kohë mbante edhe postin e Kryeministrit, ministrit të Jashtëm e të Mbrojtjes.* Sipas parimeve leniniste, aq të komentuara, do të ishte Enver Hoxha ai që duhej të bënte autokritikë para bashkëpunëtorëve të tij. Por Hoxha nuk kishte asnjë dëshirë të përjetonte sërish situatat e pasigurisë për autoritetin e vet, të cilat i kishte kaluar në periudhën 1944-1948. Shqetësimi i tij ishte që çështja të mos bëhej objekt diskutimi përtej mbledhjes së Byrosë Politike. “Analiza kryesore duhet të jetë kjo (pra mbledhja aktuale e Byrosë Politike), – shprehet ai, – dhe të mos futemi në hollësira dhe diskursione të kota. Ne njohim faktin se në lidhje me jetën e vendit dhe të popullit tonë kemi gabuar dhe na imponohet [nënvizimi im – S.B.] urgjentisht të marrim masa për të ndrequr situatën. Po të hymë dhe të bëjmë analiza dhe referate dhe të analizojmë situatën do të vemi larg”.²⁶ Njeriu që kishte propaganduar autokritikën si “armën e fuqishme të partisë”, e cila e detyronte “militantin të njohë më parë vetveten, të mos harrojë rrugën ... të jetë modest dhe jo atnor dhe pedant”,²⁷ tanimë kërkonte hapur t’i shmangej përgjegjësisë.

Në pamje të parë, dukej se edhe këtë herë dinamikat e pushtetit flisnin kundër Hoxhës. Njeriu i dytë më i fuqishëm brenda hierarkisë së lartë drejtuese të PPSH-së, Mehmet Shehu, e kundërshtoi propozimin e

²⁴ *Po aty*, F. 14/AP-OU, V. 1953, D. 28, fl. 33-34. Nga diskutimi i Pilo Peristerit në mbledhjen e Byrosë Politike në KQ të PPSH-së, 28 gusht 1953.

²⁵ *Po aty*.

* Përveç këtyre posteve, Enver Hoxha vijonte të ishte edhe Komandant i Përgjithshëm i Ushtrisë Popullore dhe Kryetar i Frontit Demokratik të Shqipërisë.

²⁶ *Po aty*, F. 14/AP-OU, V. 1953, D. 23, fl. 43. Nga procesverbali i mbledhjes së Byrosë Politike të KQ të PPSH-së, 20-22 qershor 1953.

²⁷ *Po aty*, F. 14/AP-OU, V. 1949, D. 42, fl. 22. Nga mbledhja e Byrosë Politike e KQ të PPSH-së.

Hoxhës për të mos e vijuar diskutimin në forumet e tjera të Komitetit Qendror. Sipas Shehut, ishte i nevojshëm “një rishikim politik i çështjes së fshatarësisë dhe (jo) të bëhet një punë e tillë e përciptë në Komitetin Qendror pa analizuar mirë përgjegjësitë tona kolektive si byro politike, si sekretariat, si qeveri”. Ai ftoi për reflektim të plotë dhe diskutim të çështjes në forumet e tjera të KQ të PPSH-së, çka në të vërtetë u diskutua në një mbledhje të Plenumit të KQ të PPSH-së në dhjetor të atij viti.²⁸ Nuk mund të thuhet me siguri se kjo ishte një përpjekje e Shehut për të sfiduar pushtetin e Hoxhës. Ajo që do të dukej qartë në muajt në vijim ishin përpjekjet e Hoxhës për të mos cenuar aspak autoritetin e tij, si në shoqëri, ashtu edhe në strukturat më të larta drejtuese të PPSH-së. Në popull, ai ishte propaganduar si “udhëheqës i pagabueshëm” dhe bëri gjithçka që ky perceptim të mos ndryshonte.

Ndryshe nga periudha e mëparshme, Enver Hoxha tanimë kishte përvojën për t’iu imponuar si bashkëpunëtorëve të tij më të afërt, ashtu edhe shoqërisë në tërësi. Ajo që bëri Hoxha në këtë situatë ishte shkarkimi i barrës së përgjegjësisë nga vendimmarrësit të zbatuesit, duke i dhënë zë shprehjes që raportohej se qarkullonte shumë në popull se “uji del i pastër nga burimi, por qelbet rrugës”.²⁹ Interesant për të mbështetur këtë tezë është një takim i Enver Hoxhës me sekretarin e organizatës bazë të partisë të fshatit Mazrek, në lokalitetin e Vorës, një fshat 16 km lart kryeqytetit. Takimi ishte organizuar për të kërkuar llogari se përse organizata e partisë e fshatit kishte lejuar nëpunësit e grumbullimit të sekuestronin të gjithë pasurinë e një fshatari, i cili nuk kishte shlyer detyrimet ndaj shtetit. Në të vërtetë, takimi kishte për qëllim të kërkonte informacion më të besueshëm mbi gjendjen e fshatit dhe perceptimin e politikës fiskale nga fshatarët e varfër. Nga ana tjetër, problemet që vëreheshin në fshat, sidomos për sistemin e ri të grumbullimeve, duhej t’i paraqiteshin popullsisë jo si gabime në vendimmarrje, por si shtrembërime në zbatimin e tyre nga individë të papërgjegjshëm. Hoxha i kërkoi llogari sekretarit të partisë, i cili nuk kishte ndërhyrë për të ndaluar sjelljen e nëpunësve të grumbullimit “të cilët janë sjellë si tagrambledhësit e Zogut”. Ai njoftoi se për nëpunësit kishte dhënë urdhër

²⁸ “Vendim i Plenumit të KQ të PPSH-së ‘Mbi masat për ngritjen e mëtejshme të nivelit të jetesës së punonjësve’, 24-25 dhjetor 1953,” *Dokumenta kryesore të PPSH-së, 1949-1956*, vëll. II, bot. II, (Tiranë: 8 Nëntori, 1972), 445-448.

²⁹ *AQSH*, F. 14/AP-OU, V. 1953, D. 28, fl. 34. Nga fjala e Pilo Peristerit në mbledhjen e Byrosë Politike të KQ të PPSH-së, 27 gusht 1953.

të arrestoheshin, ndërsa fshatarit do t'i riblihej bagëtia.³⁰ Qartazi, Enver Hoxha donte të jepte mesazhin se në momentin që mësonte për një padrejtësi ishte ndërhyrja e tij e drejtpërdrejtë ajo që e vinte në vend atë.

Takimi na jep shumë të dhëna interesante për dinamikat e autoritetit. Ai zhvillohet në një kontekst të qartë asimetrie autoriteti ndërmjet palëve: sunduesit dhe të nënshtruarit. Sekretari i organizatës paraqitet i rezervuar, flet i përmbajtur, jep përgjigje lakonike dhe përpiqet të ruajë një qëndrim politikisht korrekt. Bisedën e dominon tërësisht Enver Hoxha. Pyetjes së Enver Hoxhës mbi politikën e grumbullimeve dhe vështirësitë e fshatarëve për të paguar detyrimet, sekretari i përgjigjet sipas linjës zyrtare të deriatëhershme, pra rendiment i ulët për shkak të kushteve të pafavorshme atmosferike. Kur Enver Hoxha insiston dhe kërkon ta konkretizojë me situatën ekonomike të familjes së tij, sekretari deklaroi se mund të siguronte bukë vetëm për nëntë muaj, ndërsa për pjesën e mbetur të vitit detyrohej të shiste prodhimet bujqësore dhe blegtorale. Si rrjedhojë, ushqimi i përditshëm për familjen e një fshatari të varfër reduktohej në produkte me vlerë të ulët kalorike.³¹ Për më tepër, ai shpjegon se ndryshimi midis një fshatari të varfër dhe një fshatari të mesëm ishte se ky i fundit siguronte bukë për të gjithë vitin.

Enver Hoxha e përdori këtë takim edhe për të paralajmëruar ndryshimet që priteshin të miratoheshin, si: falja e detyrimeve të prapambetura të fshatarëve midis viteve 1949-1952, lejimi i tregut të lirë për prodhimet bujqësore dhe përmirësimi i kushteve të jetesës etj. Për këtë të fundit, Hoxha i kërkoj sekretarit ta konsideronte kujdesin për mirëqenien e familjes së tij si një detyrim politik dhe moral, në funksion të modelit që duhej të jepte për komunitetin. “T”i mbash mirë fëmijët ti si komunist, – porositi Enver Hoxha, – kjo është detyra kryesore e anëtarit të partisë në fshat, të ngrihet niveli ekonomik i fshatarësisë ... dhe jo si tani ... mos të kesh të hash asgjë në drekë dhe pastaj rroftë pushteti, rroftë partia”.³²

³⁰ *Po aty*, F. 10/AP/III/III, V. 1953, D. 20, fl. 4. Protokoll i takimit të zhvilluar në zyrën e sekretarit të përgjithshëm të KQ të PPSH-së, shokut Enver Hoxha, me sekretarin e organizatës bazë të partisë të katundit Mazrek, të lokalitetit të Vorës, lidhur me një padrejtësi që i ishte bërë një fshatari nga katundi Kuç i lokalitetit të Vorës, 23 qershor 1953.

³¹ *Po aty*, fl. 4.

³² *Po aty*, fl. 8.

Nga analizat e bëra në qarqet e larta drejtuese gjatë viteve 1953-1954, shprehej në përgjithësi shqetësimi për stabilitetin politik të vendit. Punëtorë që flinin jashtë, pasi nuk kishin banesa, radhë të gjata për furnizime me ushqime (edhe për ushqimet me triska, njerëzit duhej të shkonin disa herë në dyqan për t'i siguruar), si dhe intelektualë të lënë pas dore. Propaganda, për shkak të nivelit të ulët të agjitorëve partiakë, nuk kishte dhënë rezultatet e duhura për “edukimin ideologjik” të popullsisë. Nëse situata mbahej nën kontroll, kjo ishte rezultat i “politikës së goditjes” dhe “luftës së klasës”, pra dhunës. Kjo situatë kishte prodhuar frikë, pasiguri, por edhe kishte rritur pakënaqësinë e një pjese të mirë të popullsisë. Në mbledhjen e Byrosë Politike të 16 nëntorit 1953, Mehmet Shehu paralajmëroi se pakënaqësia nuk qëndronte vetëm te gjendja ekonomike, por edhe te masat ndëshkimore që ishin marrë ndaj shtresave të ndryshme të shoqërisë. Ai theksoi se, midis masave ndëshkuese dhe atyre edukative, ekuilibri anonte nga të parat. Sipas Shehut, “janë 9 000 veta të përjashtuar nga partia, 10 000 e ca veta pa triska Fronti, mbi 4 000 veta (të shpallur) kulakë, mbi 20 000 të dënuar dhe 10 000 veta të prekur.” Kjo, sipas tij, do të thoshte se “gati 1/20 e popullsisë është e gatshme të vejë te armiku”, duke paralajmëruar se zbutja e kontrollit mund të kishte pasoja për pushtetin e tyre. Ai propozoi të bëhej një “luftë e madhe për të fituar njerëzit, në radhë të parë komunistat”.³³

“Partia e para, pastaj unë”: Kulti i individit dhe dinamikat e pushtetit në udhëheqjen e lartë të PPSH-së

Në verën e vitit 1953, Byroja Politike e KQ të PPSH-së u vu në dijeni për rezolucionin e KQ të PKBS-së, ku goditej “tradhtia” e Berias, personalizimi i pushtetit dhe mungesa e udhëheqjes kolektive në BRSS. Fillimisht, hierarkia e lartë drejtuese e PPSH-së u solidarizua menjëherë me rezolucionin. Sa i takonte kolegjalitetit në udhëheqje, situata u relativizua duke pranuar se jo gjithmonë kishte funksionuar kolegjaliteti në vendimmarrje, veçanërisht në plenumet e KQ të PPSH-së. Ndërsa kulti i individit u konsiderua si një devijim antiparti, që dobësonte rolin e udhëheqjes kolektive dhe dëmtonte marrëdhënien midis partisë dhe

³³ *Po aty*, F. 14/AP-OU, V. 1953, D. 41, fl. 38. Nga diskutimi i Mehmet Shehut në mbledhjen e Byrosë Politike të KQ të PPSH-së, 6 nëntor 1953.

masave. Enver Hoxha, në mënyrën e tij të zakonshme, diti ta largonte përgjegjësinë nga vetja. Ai pranoi se rreth tij ishte ngritur një kult individit, por kjo nuk ishte diçka e nxitur prej tij. Madje, ai i konsideroi si “të padurueshme” dhe “të dëmshme” ekzagjerimet e “shokëve” kur flisnin për të. Kjo nuk do të thoshte që të veprohej siç kishte thënë dikush, “se gjer tani kemi folur shumë për Komandantin dhe nuk duhet të flasim më”.

Ajo që Enver Hoxha propozonte ishte një ndryshim në retorikë, pra të flitej më përpara për partinë, pastaj për Komitetin Qendror dhe në fund për të dhe “kështu edhe populli do ta shohë më mirë udhëheqjen kolegjiale të partisë”.³⁴ Kjo qasje u mbështet edhe nga të gjithë anëtarët e Byrosë Politike. Madje, Mehmet Shehu theksoi se kulti nuk duhej të shihej vetëm tek Enver Hoxha, por tek të gjithë anëtarët e Byrosë Politike.³⁵ Në të vërtetë, të gjithë propozonin një ndryshim të retorikës, që nuk prekte asgjë nga autoriteti i Enver Hoxhës në shoqëri. Kulti nuk luftohej në raport me personalizimin e pushtetit dhe të vendimmarrjes politike; kërkohesh më shumë kujdes me elementet e tij performative, por edhe këto në mënyrë të pjesshme, pasi fotografia e Enver Hoxhës dhe citatet e tij vijonin të dominonin ambientet publike. Më 1954, Enver Hoxha kundërshtoi vendosjen e një busti të tij në uzinën “Enver”, por emri i tij vijoi të pagëzonte një sërë qendrash prodhimi, përfshirë edhe Shkollën e Bashkuar të Oficerëve në Tiranë.

Ndryshimet në retorikën e portretizimit publik të Enver Hoxhës filluan përpara se çështja e kultit të individit të diskutohej në forumet e tjera partiake dhe në bazën e PPSH-së.^{**} Kjo bëri që disa nga anëtarët e strukturave partiake të reagonin ndaj retorikës së re. Më 1953, Mehmet Shehu shkroi në gazetën “Zëri i Popullit”, artikullin tradicional me rastin e ditëlindjes së Hoxhës, ku vinte në dukje rolin e partisë si organ kolegjial në sukseset e arritura gjatë Luftës Nacionalçlirimtare dhe “në ndërtimin e socializmit”. Enver Hoxhës i njihej merita jo si themelues dhe ideator i PKSH-së, siç ishte portretizuar më herët, por thjesht si

³⁴ *Po aty*, F. 14/AP-OU, V. 1953, D. 28, fl. 25. Nga diskutimi i Enver Hoxhës në mbledhjen e Byrosë Politike në KQ të PPSH-së, 28 gusht 1953.

³⁵ Mehmet Shehu u shpreh se në kohën e luftës ajo ka qenë më e theksuar. “Mehmeti dhe Hysni diheshin atëherë dhe populli i krahinave tona thoshin se këta e bëjnë luftën”, *po aty*, fl. 29. Nga diskutimi i Mehmet Shehut në mbledhjen e Byrosë Politike në KQ të PPSH-së, 28 gusht 1953.

^{**} Në Plenumin e KQ të PPSH-së çështja e kultit të individit u diskutua në korrik 1954.

drejtues i saj.³⁶ Sokrat Bufi, sekretari i parë i Fierit, asokohe me studime në Moskë, i pakënaqur nga portretizimi i Enver Hoxhës në artikull, shkroi një letër shumë të ashpër kundër Mehmet Shehut. Ai e akuzonte atë për karrierizëm, sepse, sipas tij, synonte të zinte vendin e sekretarit të përgjithshëm të PPSH-së; për antisovjetizëm i cili përlligjej me “hezitim” për të vënë në zbatim metodat sovjetike; si edhe për arrogancë dhe mungesë të lidhjeve me masat.³⁷

Letra e S. Bufit vinte në një moment delikat për Mehmet Shehun. Në korrik, në një mbledhje të Byrosë Politike ishte marrë vendimi për ta larguar nga posti i sekretarit të KQ të PPSH-së, me arsyetimin se duhej të përqendrohej në punët e Ministrisë së Punëve të Brendshme.³⁸ Në regjimet staliniste, goditja e shefit të policisë sekrete shënonte zakonisht mbylljen e një cikli.³⁹ Në të vërtetë, për herë të parë pas vitit 1948, Byroja Politike kishte planifikuar të analizonte zbatimin e ligjshmërisë nga organet e Ministrisë së Brendshme dhe Sigurimi i Shtetit. Mehmet Shehu ishte qartazi i shqetësuar për të ardhmen e tij, aq më tepër kur situata në Sigurimin e Shtetit paraqitej mjaft problematike⁴⁰ dhe ndryshimet në politikat ekonomike kishin shkaktuar edhe disa fërkime midis tij e Hoxhës.

Letra u shfrytëzua me kujdes nga Enver Hoxha për t’i treguar Mehmet Shehut se kush urdhëronte. Me ambiguitetin që shoqëronte fjalimet e tij sa herë përgatitej për ndonjë goditje, Hoxha deklaroi se nuk u besonte akuzave të ngritura në letër dhe mbështeti punën e Shehut. Por fakti që e solli letrën në Byronë Politike ishte një kampanë alarmi për ministrin e Brendshëm. Shehu e konsideroi Bufin provokator dhe përçues

³⁶ Mehmet Shehu, “Shoku Enver Hoxha, udhëheqës i partisë dhe i popullit,” *Zëri i Popullit*, e premte, 16 tetor 1953.

³⁷ *AQSH*, F. 14/AP-OU, V. 1953, D. 64, fl. 186-208. Nga procesverbali i mbledhjes së sekretariatit të KQ të PPSH-së, mbi takimin e Enver Hoxhës me Sokrat Bufin, 31 gusht 1953.

³⁸ *Po aty*, F. 14/AP-OU, V. 1953, D. 32, fl. 33. Nga fjala e Spiro Kolekës në mbledhjen e Byrosë Politike të KQ të PPSH-së, 28-29 shtator 1953.

³⁹ Bashkim Shehu, *Liri Belishova dhe koha e saj: Idealizmi, humnerat e pushtetit, katarsis* (Tiranë: UETPress, 2020), 93.

⁴⁰ Për më tepër, shih: Gjon Boriçi, “Pohimi nga Byroja Politike e PPSH të dhunës ndaj të burgosurve dhe të internuarve nga organet e Sigurimit të Shtetit deri në vitin 1953,” në *Të mohuar nga regjimi: Burgjet, sistemi i internim-dëbimeve dhe puna e detyruar në Shqipëri 1945-1990*, redaktimi shkencor Sonila Boçi (Tiranë: AIDSSH, 2019), 194-216.

të thashethemeve të medieeve të huaja mbi një konflikt të brendshëm midis tij dhe Hoxhës. Qëndrimin e moderuar të Hoxhës ndaj Bufit e konsideroi si shenjë mosbesimi ndaj tij.⁴¹

Qaq mjaftoi që Hoxha të aktivizonte mekanizmin e autoritetit. Mbledhja e Byrosë Politike, ku u kritikua Shehu, erdhi pas disa takimeve paraprake të tij me këtë të fundit. Në fjalën hapëse të mbledhjes, e cila, si rregull, u jepte tonin masave ndëshkuese, ndihej qartë se qëllimi nuk ishte ndëshkimi i Shehut, por disiplinimi i tij. Si mekanizëm legjitimiteti të autoritetit të tij, Hoxha tregoi me detaje takimet personale që kishte zhvilluar me ambasadorin sovjetik në Tiranë. Përfaqësuesi në fjalë, sipas Hoxhës, pas konsultimeve me Moskën, i kishte dhënë “dritën jeshile” për ta diskutuar çështjen e Mehmet Shehut në Byronë Politike.⁴² Pra, Moska ishte rreshtuar në krahun e Hoxhës, gjë që i jepte edhe më shumë peshë autoritetit të tij.

E. Hoxha e zhvendosi diskursin e kultit të individit nga ai vetë te Shehu,^{***} të cilin e akuzoi për mbeturina “mikroborgjeze”. Shehu, sipas Hoxhës, po krijonte rreth vetes kultin e njeriut të pagabueshëm, pasi ai ishte lavdëruar gjithmonë për punën e tij, ndërsa anëtarët e tjerë të Byrosë Politike ishin vazhdimisht në teh të kritikave.⁴³ Hoxha nxiti edhe anëtarët

⁴¹ *AQSH*, F. 14/AP-OU, V. 1953, D. 29, fl. 145-148. Nga procesverbali i mbledhjes së Byrosë Politike të KQ të PPSH-së, 1 shtator 1953.

⁴² *Po aty*, F. 14/AP-OU, V. 1953, D. 32, fl. 16. Nga fjala e Enver Hoxhës në mbledhjen e Byrosë Politike të KQ të PPSH-së, 28-29 shtator 1953.

^{***} Mehmet Shehu kishte krijuar një reputacion për veten të bazuar mbi veprimtarinë e tij revolucionare dhe aftësitë personale. Ndonëse nuk posedonte karizmin e Hoxhës, përkundrazi, shumica i frikësoheshin për arrogancën dhe prepotencën që tregonte vazhdimisht ndaj bashkëpunëtorëve dhe vartësve, Shehu megjithatë shfaqte aftësi të cilat Hoxhës i mungonin. Ai kishte kryer “shkollën revolucionare” në Spanjë dhe ishte organizator shumë i mirë, si politik, ashtu edhe ushtarak dhe administrativ. Shehu njihej si njeri “i dorës së fortë”. Ishte ai që kishte vendosur kontrollin qeveritar në veri, duke pushkatuar pa gjyq, arrestuar dhe keqtrajtuar popullsinë e atyre zonave. Po ashtu, ishte ai që i ishte përgjigjur “terrorit me terror” ndaj popullsisë së Mirditës më 1949 dhe në Tiranë, pas vendosjes së një bombe në oborrin e ambasadës sovjetike në Tiranë. Ai kishte fituar reputacionin e njeriut që kishte drejtuar me sukses Ministrinë e Brendshme gjatë luftës “kundër bandave të diversantëve”. Shehu ishte i vetmi në Byronë Politike që guxonte ta kundërshtonte hapur Hoxhën; ai i kritikonte ashpër të gjithë, ndërkohë që vetë nuk kishte qenë asnjëherë në qendër të kritikave. Studimet në Moskë dhe njohja e gjuhës ruse e bënë, në sytë e Hoxhës, një rival të rrezikshëm për postin e tij.

⁴³ *AQSH*, F. 14/AP-OU, V. 1953, D. 32, fl. 2-13. Nga autokritika e Mehmet Shehut në mbledhjen e Byrosë Politike të KQ të PPSH-së, 28-29 shtator 1953.

e tjerë të Byrosë Politike t'i bashkoheshin në sulmin kundër Shehut. Të gjithë përsëritën shembuj për sjelljet prepotente të Shehut, mungesën e kujdesit ndaj bashkëpunëtorëve, mendjemadhësinë e shfaqur në faktin se ai i kishte atribuar vetes sukseset e arritura, ndërkohë që nuk kishte bërë tjetër veçse “detyrën që i kishte caktuar partia”. Në fund të mbledhjes, Mehmet Shehu jo vetëm bëri autokritikë, por, duke e konsideruar Hoxhën pothuajse si figurë atërore, sipas traditës paternaliste shqiptare, pranoi edhe autoritetin e tij absolut.⁴⁴

Ardhja në krye të PKBS-së e Nikita Hrushovit ndryshoi sërish dinamikat e pushtetit në udhëheqjen e lartë të PPSH-së. Për shkak të ndarjes së përgjegjësive midis autoriteteve partiake dhe atyre shtetërore, në korrik 1954 Enver Hoxha u detyrua të linte të gjitha postet shtetërore, përfshirë edhe atë të Komandantit të Përgjithshëm të ushtrisë. Mehmet Shehu mori drejtimin e qeverisë. Ndërsa dukej sikur do të krijohej një dualizëm pushteti, presioni i Hrushovit për të përmirësuar marrëdhëniet me Jugosllavinë ndihmoi *de facto* autoritetin e Hoxhës. Për Shqipërinë, revizionimi i marrëdhënieve me Beogradin do të thoshte, përveç të tjerave, rishikim i krejt historisë së themelimit të saj.⁴⁵ Legjitimiteti i Enver Hoxhës dhe Mehmet Shehut në krye të PPSH-së i dedikohet, në një masë të konsiderueshme, edhe propagandimit të tyre si persona që kishin qenë në ballë të luftës kundër jugosllavëve dhe kishin kontribuar për shpëtimin e pavarësisë së Shqipërisë. Në këtë ndryshim të ri të historisë, ishte plotësisht e mundshme që ata të ishin viktimat e para të një procesi të kundërt, çka kontribuoi në forcimin e aleancës midis tyre.

Në vitet në vijim, vëmendja e drejtuesve më të lartë të PPSH-së u përqendrua të tregonte përkushtimin ndaj luftës kundër kultit të individit dhe tek të gjitha ndryshimet që diktoheshin nga Moska. Nga ana tjetër, ata vepronin me kujdes për të mos humbur autoritetin e tyre real në popullsi. Në prill 1955 u zhvillua një mbledhje e zgjeruar e Plenumit të KQ të PPSH-së, në të cilën morën pjesë edhe sekretarët e komiteteve të partisë në qarqe, drejtuesit e propagandës në rrethe, si dhe përfaqësues të strukturave të ushtrisë dhe të Ministrisë së Brendshme. Raporti, tejet i gjatë, prej 47 faqesh, u mbajt nga Liri Belishova, e cila ishte emëruar si sekretare e Komitetit Qendror për agjitacionin e propagandën që nga korriku i vitit 1954. Raporti merrte në shqyrtim të gjithë punën e bërë për

⁴⁴ *Po aty.*

⁴⁵ Mehilli, “Defying De-Stalinization”, 37.

ideologjizimin dhe efektivitetin e agjitacionit dhe propagandës në shoqëri. Në kuadër të kësaj trajtесе, disa problematika tërheqin veçanërisht vëmendjen. Në mënyrë paradoksale, raporti pranon se ideologjizimi kishte pasur më shumë efekt te popullsia sesa tek elita politike. Liri Belishova vë në dukje se “kuadrot e larta” i kushtonin më pak vëmendje studimit të literaturës marksiste-leniniste sesa komunistët e bazës apo popullsia në përgjithësi. Lenini dhe Stalini vijonin të ishin “ideologët” që më së shumti përmendeshin, jo aq në raport, sa në diskutimet e pjesëmarrësve.

Raporti i kushton vëmendje të veçantë luftës kundër kultit të individit. Ndryshe nga Plenumi i korrikut 1954, këtë herë kjo luftë zbriste nga qendra në bazë. Belishova thekson se parimi leninist i kritikës dhe autokritikës nuk zbatohet në bazë. Fjala e sekretarit të një organizate bazë konsiderohet si ligj dhe rrallë ndodhte që në mbledhjet e saj të zhvilloheshin diskutime apo pyetje. Organizatave bazë u mungonte iniciativa, aq sa sekretarët e tyre nuk pranin t’i zhvillonin mbledhjet pa praninë e një të deleguari nga një instancë më e lartë. Sipas raportit, kjo situatë, shpjegohej me nivelin e ulët kulturor të organizatave bazë dhe jo me masat represive të ndërmarra në vijimësi ndaj individëve që kishin shprehur mendim kundër.

Ndërsa fliste për luftën kundër kultit të individit, raporti vinte në dukje se ky proces nuk nënkuptonte që popullsia të mos edukohej për të shtuar dashurinë ndaj udhëheqjes. Një mënyrë e tillë dëshmon se bëhej fjalë vetëm për një ndryshim semantik të retorikës, jo për një luftë reale kundër personalizimit të autoritetit. Raporti kritikon tekstet shkollore, letërsinë dhe artet, ku lufta kundër kultit të individit nuk ishte pasqyruar mjaftueshëm. Direktiva e dhënë nga Belishova ishte vënia në pah e rolit të masave në histori. Si shembull ilustrues, ajo i referohej historisë së Mesjetës, duke kritikuar tekstet historike që vijonin të trajtonin kryesisht rolin e fisnikërisë arbërore, si Balshajt etj.⁴⁶

Në ndryshim nga fryma liberalizuese që vinte nga Bashkimi Sovjetik, raporti tërhiqte vëmendjen për forcimin e luftës së klasave, duke vënë në dukje “oportunizmin” që kishte filluar të shfaqej në disa raste. Raste oportunizmi në zhvillimin e luftës së klasave u përmendën

⁴⁶ AQSH, F. 14/AP-OU, V. 1955, D. 1, fl. Raporti i KQ të PPSH-së mbi punën ideologjike, mbajtur nga Liri Belishova në Plenumin e KQ të PPSH-së, 25-27 prill 1955.

nga pothuajse të gjithë sekretarët e komiteteve të qarqeve. Në formën e një autokritike për punën politike të munguar, Sami Baholli, sekretari i parë i Komitetit të PPSH-së për Elbasanin, vë në dukje disa shfaqje oportuniste. Sipas tij, heqja e emërimit “kulak” për disa persona kishte ndikuar në ndryshimin e sjelljes si te komunistët, të cilët “s’kanë dashë të prishin qejf me ata e kanë dobësuar kështu luftën e klasave”, ashtu edhe te fshatarët, të cilët “mbajnë qëndrim afrimi me elementin kulak”.⁴⁷

Hezitimi ndaj autoritetit u vu re edhe në fillimet e këtij plenumi, kur Enver Hoxha kërkoi nga pjesëmarrësit të bënin pyetje rreth raportit. Përveç Tuk Jakovës, për disa minuta askush nuk guxoi të bënte pyetje. U desh nxitja e Hoxhës që drejtuesit më të lartë lokalë të PPSH-së të artikulonin disa pyetje, shumica e të cilave ishin me karakter teknik. Pjesa më e madhe e diskutimeve iu përmbajt linjave të zakonshme politike: mobilizimit të popullsisë jo vetëm për çështje politike, por edhe ekonomike, thellimit të luftës së klasave, efektivitetit të punës ideologjike etj. I vetmi që artikuloi qëndrime disi ndryshe nga vija politike ishte Tuk Jakova, zëvendëskryeministër dhe anëtar i Plenumit të KQ të PPSH-së. Ai diskutoi mbi dy çështje: kultin e individit dhe luftën e klasave. Duke marrë shkas nga kritika e Belishovës mbi theksimin e rolit të masave në histori, Tuk Jakova kërkoi pikërisht këtë. Ai theksoi se në historinë e PPSH-së, Enver Hoxha përmendej si themeluesi dhe drejtuesi i saj, çka sipas tij nuk ishte e vërtetë, pasi Hoxha ishte zgjedhur në krye të partisë në Konferencën e parë të mbajtur në Labinot.⁴⁸ Ai kërkoi të kuptonte arsyet pse nuk shpjegohet roli i Miladin Popoviçit si ndërmjetës për bashkimin e grupeve komuniste. Nëse duhej të evidentohet roli i masave në histori, atëherë Jakova kritikoi mënyrën se si muzeu i themelimit të PPSH-së dhe ai i Luftës e paraqisnin këtë periudhë, duke evidentuar Enver Hoxhën dhe Byronë Politike, jo ata që kishin drejtuar Lëvizjen Nacionalçlirimtare (LNCÇ). I ndërgjegjshëm për rëndësinë që kishte LNCÇ-ja për legjitimitetin e pushtetit, Jakova nxiti të paraqitej “roli i masave”, pra karakteri gjithëpërfshirës i saj. “Unë pashë në Budapest, – u shpreh Jakova, – që ata kishin pasur tre partizanë dhe u kishin bërë atyre kushedi

⁴⁷ *Po aty*, fl. 278. Nga fjala e Sami Bahollit në Plenumin e KQ të PPSH-së, 25-27 prill 1955.

⁴⁸ Nikolin Loka, *Tuk Jakova, jeta dhe vepra* (Tiranë: Grand Prind, 2017), 293-296; Demir Dyrmishi, *Lufta politike në udhëheqjen e PKSH (PPSH) 1944-1960* (Tiranë: Toena, 2011), 185-187.

sa gjëra, kurse ne kemi pasur plot partizanë dhe kemi ç'të vëmë në dukje".⁴⁹

Fjala e Tuk Jakovës mund të ishte në sinkroni me "shkrirjen e akujve", pra me liberalizimin e regjimit dhe politikën e afrimit me Jugosllavinë, që po nxitej nga Bashkimi Sovjetik, por jo me qëllimet e hierarkisë së PPSH-së. Ndërsa linja politike e PPSH-së vijonte të fliste për luftën kundër oportunitizmit në zbatimin e luftës së klasave, Jakova tërhiqte vëmendjen ndaj shfaqjeve të sektarizmit. Ai theksonte nevojën për të qenë më njerëzorë dhe për t'u dhënë individëve që nuk ishin kundërshtarë të regjimit mundësinë të siguronin jetesën,⁵⁰ prekte drejtpërdrejt kultin e Enver Hoxhës, i cili kishte përdorur një histori të deformuar për të legjitimuar pushtetin e vet. Për më tepër, ai e bëri këtë në një mbledhje të zgjeruar të plenumit, ku merrnin pjesë 60 individë, të cilët ishin drejtues të niveleve të dyta apo të treta lokale. Kjo e bënte ndërhyrjen e tij edhe më shqetësuese për Hoxhën.

Ajo që të bën përshtypje, duke shfletuar procesverbalin e plenumit, është se narrativa zyrtare mbi themelimin e PPSH-së ishte brendësuar nga shumica e pjesëmarrësve. Sadik Bocaj, sekretar i parë i Komitetit të PPSH-së për Shkodrën, ishte ndër të parët që kundërshtoi argumentet e ngritura nga Jakova, duke i dhënë tonin kritikave të mëvonshme ndaj tij. Ai shtrembëroi disi atë çka kishte thënë Jakova, kur u shpreh se Miladin Popoviçi nuk mund të konsiderohej si krijues i PKS-së "mbasi partia u krijua si rezultat i përpjekjeve të grupeve, influencës së Revolucionit të Tetorit dhe krijimit të konditave në luftë kundër okupatorëve fashistë".⁵¹

Në të vërtetë, Jakova, duke kërkuar të rishikohej historia e grupeve komuniste, pasi "ato janë baza nga duallën elementët nga të cilët u udhëhoq partia", pohonte realitetin për të cilin fliste Bocaj. Miladin Popoviçit, Jakova i njihte meritën "se ndërmjetësoi përmes grupeve", gjë që nuk kishin mundur ta realizonin të dërguarit shqiptarë të

⁴⁹ *AQSH*, F. 14/AP-OU, V. 1955, D. 1, fl. 271. Nga fjala e Tuk Jakovës në Plenumin e KQ të PPSH-së, 25-27 prill 1955.

⁵⁰ *Po aty*. T. Jakova solli rastin e dy individëve nga Shkodra, qyteti i tij i lindjes, përfaqësues i të cilit ishte në Kuvendin Popullor. Jakova tregon për vetëvrasjen e një vajze, mbesës së atit Anton Harapit, një prej ish-regjentëve të dënuar me vdekje nga regjimi, pasi kishte mbetur pa asnjë mjet jetese dhe pa kujdes minimal. Rasti i dytë, i ngjashëm me të parin, ishte shtyrë drejt vetëvrasjes për të njëjtat arsye, por në momentin e fundit tragjedia u evitua.

⁵¹ *Po aty*, fl. 304. Nga fjala e Sadik Bocajt në Plenumin e KQ të PPSH-së, 25-27 prill 1955.

Kominternit.⁵² Jakova nuk gaboi në raport me faktin historik, madje as me parimin marksist të “rolit të masave” në histori. Gabimi i tij qëndronte në raport me qëllimet politike të hierarkisë së lartë partiake. Ai përmendi se roli i Enver Hoxhës në themelimin e partisë nuk ishte ai që i atribuonte propaganda. Për më tepër, duke kërkuar që t’u njiheshin meritat për rezistencën edhe individëve që historia e politizuar nuk i përmendte, ai kërkonte depersonalizimin e kujtesës, çka do të thoshte të prekte themelet e legjitimiteti të regjimit dhe të pushtetit personal të Enver Hoxhës.

Shumë nga diskutantët, përfshirë edhe Enver Hoxhën, e dënuan fjalën e Tuk Jakovës, duke e konsideruar atë në kundërshtim me “teorinë marksiste-leniniste” dhe “vijën politike të përcaktuar nga Kongresi I. Kadri Hazbiu, ministri i Brendshëm, duke kritikuar fjalimin e Jakovës, u tërhoqi vëmendjen pjesëmarrësve,⁵³ të cilët, sipas tij, nuk mbajtën qëndrim ndaj fjalimit të këtij të fundit. Të gjitha këto ishin dëshmi se regjimi nuk kishte asnjë qëllim të luftonte realisht kultin e individit. Përkundrazi, kërkonte pjesëmarrje të gjerë për të dënuar ata që guxonin dhe ngriheshin jo kundër autoritetit të “njëshit”, pasi qëllimi i Jakovës nuk ishte të prekte pozitat aktuale të Enver Hoxhës, por kundër narrativës që legjitimonte këtë pushtet.

Përgjatë tre muajve që ndoqën Plenumin e prillit, Enver Hoxha dhe anëtarë të tjerë të Byrosë Politike përgatitën terrenin për dënimin e Tuk Jakovës. Vetë Enver Hoxha, së bashku me Rita Markon, takoi të gjithë ata me të cilët Jakova kishte miqësi ose kishte biseduar rreth çështjeve që kishte ngritur në plenum.⁵⁴ Në këtë proces u ndërtuan të gjitha akuzat kundër Jakovës. Ai u akuzua se nuk donte të luftonte kultin e individit, por të ngrinte kultin e tij; se kishte tendenca lokaliste dhe se po luftonte për të rrëzuar “udhëheqjen e partisë” etj. I vetmi që rezistoi të bëhej pjesë e skenarit ishte Bedri Spahiu, i cili, ndonëse kishte biseduar me Jakovën, nuk e kishte vënë në dijeni Komitetin Qendror. Në gjuhën e regjimit, kjo konsiderohej si “miqësi e sëmurë”, e cila mund të çonte në prishje të unitetit, pra në lindjen e fraksioneve.

⁵² *Po aty*, fl. 269. Nga fjala e Tuk Jakovës në Plenumin e KQ të PPSH-së, 25-27 prill 1955.

⁵³ Kastriot Dervishi, *Historia e vërtetë e Partisë së Punës së Shqipërisë, 1944-1991* (Tiranë: 55, 2022), 115.

⁵⁴ Lalaj, *Pranvera e rrejtshme e '56*, 135-156; Loka, *Tuk Jakova*, 314-317.

Në Plenumin e qershorit 1955, situata ishte përgatitur dhe ngjante me një hetuesi të mirëfilltë. Tonin plenumit ia dha Enver Hoxha me leximin e raportit të Byrosë Politike. Siç vë në dukje studiuesi William J. Chase, duke folur për politikën represive të Stalinit, ai nuk mund të vepronte vetëm. Enveri, ashtu si Stalini, kishte nevojë për anëtarët e Byrosë Politike, të plenumit, apo të tjerë njerëz që kishin pasur lidhje me Jakovën, “për të mbështetur idetë e tij, për të dhënë fakte të reja, të cilat jo vetëm do të legjitimonin (akuzat), por edhe do t’i shtynin ato përtej limiteve të arsyeshme”.⁵⁵ Pas një mbledhjeje që më së shumti i ngjante një hetuesie, pjesëmarrësit ofruan “prova” për të vërtetuar akuzat që Hoxha kishte ngritur për të. Fjalët e Jakovës se përcaktimi i rolit të Miladin Popoviçit në Kongresin I ishte kushtëzuar nga situata politike, pra nga marrëdhëniet me Jugosllavinë, ranë në vesh të shurdhët. Tuk Jakova u përjashtua nga Komiteti Qendror dhe më pas edhe nga partia. Së bashku me të u dënua edhe Bedri Spahiu, asokohe ministër i Arsimit. Madje ky i fundit u arrestua menjëherë, me pretekstin se kishte shfaqur tendencë për të vrarë veten.⁵⁶ Sipas disa dëshmimeve të tërthorta, duket se arrestimi i Bedri Spahiut erdhi për shkak se kishte fyer Enver Hoxhën.⁵⁷

Studiuesja Ana Lalaj hedh hipotezën se dënimi i Tuk Jakovës dhe i Bedri Spahiut mund të jetë bërë me miratimin e Hrushovit, në kuadër të përmirësimit të marrëdhënieve me Jugosllavinë dhe të proceseve të ngjashme në vendet e tjera të Bllokut, ku u dënuan personat e përfshirë në proceset e montuara për dënimin e “agjentëve jugosllavë”.⁵⁸ Në të vërtetë, Tuk Jakova kishte zëvendësuar Koçi Xoxen si sekretar organizativ, ndërsa Bedri Spahiu kishte qenë prokuror i Gjykatës Speciale, e cila më pas e dënoi atë. Nëse kjo hipotezë qëndron, ajo dëshmon vetëm lojën me dy standarde të Hoxhës dhe të udhëheqjes së lartë të PPSH-së. Në planin e brendshëm, dënimi i tyre ishte një sinjal për

⁵⁵ William J. Chase, *Enemies within gates? The Comintern and Stalinist repression 1934-1939* (New Haven and London: Yale University Press, 2001), 405.

⁵⁶ “Bedriun e arrestuam nga frika se mos vriste veten”, marrë me shkurtime nga procesverballi i mbledhjes së Byrosë Politike të KQ të PPSH-së, 20 qershor 1955, në Lalaj, *Pranvera e rrejshme e '56-ës*, 156. Bedri Spahiu u lirua për mungesë provash, por në Elbasan, ku ishte dërguar të punonte si kontabilist, ai ishte në vëzhgim nga Sigurimi i Shtetit.

⁵⁷ Dervishi, *Historia e vërtetë e Partisë së Punës*, 116.

⁵⁸ Lalaj, “Detanta e parë dhe Shqipëria,” 342.

të gjithë mbi kufirin e kritikës dhe se pushteti i Enver Hoxhës ishte i paprekshëm.

Përfundime

Titulli “Reforma pa transformim” nuk synon të mohojë ndryshimet që ndërmoi regjimi në Shqipërinë e viteve 1953-1956. Në këtë periudhë u morën një sërë vendimesh që synonin përmirësimin e jetesës së punëtorëve dhe fshatarëve, përfshirë heqjen e pjesshme të triskave më 1955 dhe lejimin e tregut privat fshatar. U morën disa masa edhe për lehtësimin e presionit mbi popullsinë, si heqja e emërimit “kulak” për një pjesë të saj apo iniciativa e një amnistie për emigrantët politikë, për t’i nxitur të ktheheshin në Shqipëri. Megjithatë, këto reforma nuk prodhuan transformimin që pritej nga iniciatori i tyre, Bashkimi Sovjetik.

Udhëheqja shqiptare nuk e përqafoi kurrë plotësisht “Kursin e Ri” të Nikita Hrushovit, gjë që u reflektua qartazi në mënyrën se si u trajtua çështja e kultit të individit. *Së pari*, Enver Hoxha nuk pranoi asnjëherë përgjegjësi personale për situatën e krijuar. Ndryshimet u bënë si reflektim i direktivave të Moskës, pa një analizë të përgjegjësive, duke ruajtur kështu imazhin e drejtuesit të pagabueshëm. *Së dyti*, rikthimi formal te udhëheqja kolegjiale nuk e preku autoritetin real të Hoxhës. Përkundrazi, ai, si mjeshtër i shfrytëzimit të rrethanave, arriti ta riafirmonte atë, si përmes nënshtrimit politik të Mehmet Shehut, ashtu edhe duke ndëshkuar figura si Tuk Jakova, i cili, ndonëse vepronte brenda diskursit zyrtar kundër kultit, preku drejtpërdrejt themelet e legjitimitetit personal të udhëheqësit. *Së fundi*, në Shqipëri, ndoshta edhe për shkak të paternalizmit tradicional, ekzistonte një vertikalishtet i pushtetit, në të cilin të gjithë silleshin me vartësit e tyre si “Enverë më të vegjël”.

Ajo që bie veçanërisht në sy nga analiza e kujdesshme e kësaj periudhe është se edhe këto ndryshime të kujdesshme rrezikonin ta bënin të vështirë kontrollin e situatës. Raporti i Liri Belishovës, i cili evidenton se, me shenjat më të vogla të zbutjes, komunistët e bazës nuk tregonin konsekuencë në zbatimin e luftës së klasave, dëshmon se, në mungesë të një shoqërie plotësisht të ideologjizuar, metodat staliniste të dhunës dhe represionit mbeteshin instrumenti i vetëm efektiv i kontrollit. Në këtë kuptim, reformat e viteve 1953-1956 nuk u shndërruan në mekanizëm

transformimi, por konfirmuan kufij të një regjimi të ndërtuar mbi autoritetin personal dhe frikën.

Burime e bibliografi:

I. Arkiva:

Arkivi Qendror Shtetëror i Republikës së Shqipërisë (AQSH)

Fondet:

F. 10/AP/III/III. V. 1953, D. 20.» a.d.

F. 14/AP-OU, V. 1949, D. 42.» a.d.

F. 14/AP-OU, V. 1953, D. 1/9.» a.d.

F. 14/AP-OU, V. 1953, D. 23.» a.d.

F. 14/AP-OU, V. 1953, D. 28.» a.d.

F. 14/AP-OU, V. 1953, D. 29.» a.d.

F. 14/AP-OU, V. 1953, D. 32.» a.d.

F. 14/AP-OU, V. 1953, D. 41.» a.d.

F. 14/AP-OU, V. 1953, D. 64.» a.d.

II. Literaturë:

ALIA, Ramiz. *Jeta ime: kujtime*. Tiranë: Toena, 2010.

BOÇI, Sonila. “Trajektorja e një kulti: Enver Hoxha dhe sendërtimi i udhëheqësit stalinist (1944-1948).” *Studime historike*, nr. 2 (February 2025): 115-144.

CHASE, William J. *Enemies within gates? The Comintern and Stalinist repression 1934-1939*. New Haven&London: Yale University Press, 2001.

DERVISHI, Kastriot. *Historia e vërtetë e Partisë së Punës së Shqipërisë 1944-1991*. Tiranë: 55, 2022.

DYRMISHI, Demir. *Lufta politike në udhëheqjen e PKSH (PPSH) 1944-1960*. Tiranë: Toena, 2011.

FISCHER, Bernd J. & Oliver Jens Schmitt. *Një histori e përmbledhur e Shqipërisë*. Përkthyer nga Col Mehmeti. Prishtinë: Artini, 2022.

HOXHA, Enver. *Hrushovianët, kujtime*. Tiranë: 8 Nëntori, 1980.

KABA, Hamit. *Shqipëria dhe të mëdhenjtë: nga Lufta e Dytë Botërore në Luftën e Ftohtë*. Tiranë: KLEAN, 2015.

KABA, Hamit & Ethem Çeku. *Shqipëria dhe Kosova në arkivat ruse 1946-1962*. Prishtinë: Brezi 81 & QSA, 2011.

- KLIMÓ, Árpád von. *Hungary since 1945*. Përkthyer nga Kevin McAleer. New York&London : Routledge, 2018.
- KRAMER, Mark. "The Changing Pattern of Soviet-East European Relation 1953-1968". Vol. II: *The Cambridge History of Communism: The Socialist Camp and World Power, 1941-1960*, eds. Silvio Pons, Sophie Quinn-Judge Norman M. Naimark, 139-169. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- LALAJ, Ana. "Dentanta e parë dhe Shqipëria." *Studime historike*, nr. 3-4 (2009): 337-343.
- LALAJ, Ana. *Pranvera e rrejshme e '56*. Tiranë: Infbotues, 2015.
- LOKA, Nikollë. *Tuk Jakova: jeta dhe vepra*. Tiranë: Grand Prind, 2017.
- MARKU, Ylber. "Shifting Alliances: Albania in the early Cold War." *Journal of Cold War Studies* 24, nr. 3 (Summer 2022): pp. 80-115.
- MËHILLI, Elidor. "Defying de-Stalinization: Albania's 1956." *Journal of Cold War Studies* 13, nr. 4 (Fall 2011): pp. 4-56.
- MËHILLI, Elidor. *From Stalin to Mao: Albania and the Socialist World*. Ithaca : Cornell University Press, 2017.
- Historia e shqiptarëve gjatë shek. XX*. Vëll. V. Grup autorësh. Redaktor përgjegjës akad. prof. dr. Beqir Meta. ASA/Instituti i Historisë. Tiranë: Botimet albanologjike, 2023.
- Dokumenta kryesore të PPSH-së 1949-1956*. Vëll. II, bot. II. Instituti i Studimeve marksiste-leniniste pranë KQ të PPSH-së. Tiranë: Shtëpia botuese e librit politik, 1972.
- SHEHU, Bashkim. *Liri Belishova dhe koha e saj: Idealizmi, humnerat e pushtetit, katarsis*. Tiranë: UETPress, 2020.
- TUCKER, Robert C. "Stalinism as revolution from above." Në *Stalinism, essay in historical interpretation*, redaktuar nga Robert C. Tucker, 77-111. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers, 1999.

ASSOC. PROF. DR. SONILA BOÇI

Institute of History / Academy of Sciences of Albania
sonilaboci23@gmail.com

S u m m a r y

REFORM WITHOUT TRANSFORMATION: POLITICAL POWER
DYNAMICS IN ALBANIA
1953-1956

This article examines the dynamics of power in Albania during the years 1953–1956, a period marked by profound changes in the Soviet Union that reverberated throughout the Eastern Bloc. In Albania, the years following Stalin’s death were characterized by efforts to preserve internal control, while the leadership simultaneously sought to keep pace with the reforms of Nikita Khrushchev’s “New Course,” imposed from Moscow. Drawing on a re-reading of archival documents and newly uncovered sources, the study explores the gap between the formal acceptance of Soviet reform directives and their selective implementation in practice. The article argues that the reform process initiated by Moscow did not lead to a transformation of Albania’s power structure. The campaign against the cult of the individual did not challenge the core of personal authority or the personalization of decision-making, but was instead confined to a reconfiguration of public discourse, in which the Party was rhetorically placed before the individual. The article analyzes Enver Hoxha’s maneuvers to consolidate his authority both within the upper echelons of the party hierarchy and within society at large. Cases such as that of Tuk Jakova demonstrate that any attempt to depersonalize history and relativize the leader’s role constituted the insurmountable boundary of reform. In this sense, the period 1953–1956 can be defined as one of reform without transformation, insofar as it left untouched the ideological foundations of a regime oriented toward Stalinism.

Keywords: De-Stalinization, New Course, Enver Hoxha, cult of personality, power dynamics.